

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 163-165; M. Ch. Pertusier, *Promenades pittoresques dans Constantinople*, Paris 1815-17, IV, 15; M. Melling, *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore*, Paris 1819 → İstanbul 1969 ("Seconde vue du Bosphore prise à Kandilly" başlıklı bölümün önündeki levha); R. Walsh – Th. Allom, *Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor*, London 1838, s. 32-33; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul* (haz. Günay Kut – Hatice Aynur), İstanbul 1996, s. 279-284; Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, İstanbul 1974, II, 238-258; a.mlf., *Boğaziçi Anıları*, İstanbul 1979, rs. 182-186; Halûk Şehsuvaroğlu, *Asırlar Boyunca İstanbul*, İstanbul, ts., s. 240; Pars Tuğlacı, *Osmanlı Mirarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi*, İstanbul 1981, s. 187-193; Mustafa Cezar, "Sanatta Batıya Açılışa Saray Yapılarının ve Kültürünün Yeri", *TBMM Milli Saraylar Sempozyumu: Bildiriler*, İstanbul 1985, s. 55-56; Çelik Gülersoy, *Küçüküsu*, İstanbul 1985; Metin Sözen, *Devletin Evi Saray*, İstanbul 1990, s. 166-173; Banu Bilgicioğlu, *Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Bulunan Belgelerin Sanat Tarihi Yönüyle İncelenmesi* (yüksek lisans tezi, 1998), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Tülay Artan, "Küçüküsu Kasrı", *DBİst.A*, V, 162.

SEMAVİ EYİCE

KÜÇÜKU, Muhammed (1784-1844)

Arnavut asıllı şair.

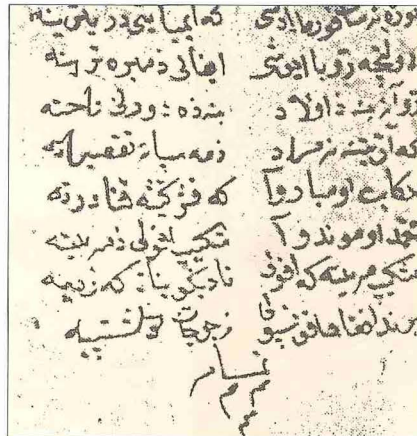
Arnavutluk'un güneyinde Yanya vilâyetinin Çamıriya (Çamëri) bölgesinde bulunan Konispol köyünde doğdu. Adı Arnavutça kaynaklarda Muhamet Çami olarak da geçer. İlk dinî bilgileri köyünde aldık-tan sonra amcasının teşvikiyle Kahire'ye gitti. Ezher'de on bir yıl süren öğreniminin ardından Konispol'a döndü. Buradaki camilerde din görevlisi olarak çalıştı ve halk arasında saygın bir din âlimi olarak tanındı. 1844'te Konispol'da vefat etti.

Rubâî şeklinde kaleme aldığı şiirleri ve yaptığı çevirilerden Arnavutça yanında Türkçe ve Arapça'ya da vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Küçükü'nün, bir yandan Arnavut edebiyatında İslâmî unsurları ve terminolojiyi, öte yandan Türkçe kelime hazinesinin geniş olduğu Konispol bölgesi halk dilini kullanması dikkat çekmektedir. Ayrıca Arap harfleriyle Arnavutça kaleme aldığı eserleriyle Arnavut kültürüne Osmanlı alfabesinin yerleşmesi ve halk edebiyatında rubâî türünün yaygınlaşması hususunda önemli rol oynamıştır. Arnavut halk diline ve edebiyatına yaptığı katkılarla Arnavut millî şairi sayılan Naîm Fraşeri'ye öncülük yaptığı ve Naîm'in

onun şiirlerinin etkisi altında kaldığı belirtilmektedir.

Eserleri. 1. Erveheja (Bükreş 1888). 428 beyitten oluşan bu manzum hikâyede işlenen konu, Ravza adıyla meşhur anonim manzum bir Türkçe hikâyeden alınmıştır. Bir nüshası Jani Vreto tarafından Yanya vilâyetine bağlı Ergiri'de (Çjirokastra) bulunarak yayımlanmıştır. Kosovalı çağdaş Arnavut edebiyatçısı Ahmet Qirezi eseri tiyatroya adapte etmiştir. **2. Jusufi dhe Zelihaja**. 1215 beyitten meydana gelen bu manzum aşk hikâyesi, konusunda Arnavut edebiyatında ilk çalışma sayılır. Müellifin, büyük bir ihtimalle Taşlıcalı Yahyâ Bey'in aynı adlı mesnevisinden hareketle kaleme aldığı eser (Hasan Kaleşi, XVI-XVII [1970], s. 61) henüz yayımlanmamıştır. **3. Gurbetlinjê**. 100 mısradan oluşan ve gurbetçilerin hayatından bahseden dörtlülük halindeki bu şiir de henüz neşredilmemiştir. **4. Zaptimi i Misolongjit**. 300 beyitten meydana gelen ve henüz yayımlanmayan bu eser, 1822'de Yunanistan'daki Misolongi'nin Türkler tarafından fethini konu edinmektedir. **5. Bekriu**. Dinî motiflerle süslenen bu manzum eser içki içenler hakkında mev'iza mahiyetinde kaleme alınmıştır. **6. Kasidetü'l-bürde**. Bûsîrî'nin *Kasidetü'l-bürde*'sinin Arnavutça'ya tercümesi olup Arap edebiyatından Arnavutça'ya yapılan ilk çeviri olması bakımından önem taşır. Küçükü'nün Türkçe'den de bazı çeviriler yaptığı kaynaklarda zikredilmekle birlikte hangi eserleri tercüme ettiği bilinmemektedir (Osman Myderrizi, sy. 1 [1951], s. 72-82).

Muhammed Küçükü'nün *Erveheja* adlı eserinin son sayfası (Molla Hodo Asperi özel kütüphanesi)

BİBLİYOGRAFYA :

Dhimitër S. Shuteriqi v.dğr., *Historia e Letërsisë Shqipe I-II*, Prishtinë 1975, s. 75-76, 215-224; a.mlf., *Shkrimet Shqipe në Vitet 1332-1850*, Prishtinë 1978, s. 184, 191, 194, 218, 236; Hajdar Salihu, *Poezia e Bejtexhinjue* (nşr. Rilindja), Prishtinë 1987, fq. 173; Mahmud Hysa, *Krestomaci e Letërsisë së Vjetër Shqiptare*, Prishtinë 1987, s. 269-283; a.mlf., *Alamiada Shqiptare-I (Studime Letrare)*, Shkup 2000, I, 127-177; a.mlf., "Zëvendësimi i Konceptit Islam në Poemën 'Erveheja' të Muhamed Kyçyut", *Hëna e Re*, VII/50-52, Shkup 1993, s. 17; Robert Elsie, *Histori e Letërsisë Shqiptare* (trc. Abdurrahim Myftiu), Tiranë-Pejë 1997, s. 78-81; Osman Myderrizi, "Erveheja e M. Çamit", *Buletini i Shkencave Shoqërore*, sy. 1, Tiranë 1951, s. 72-82; a.mlf., "Letërsia Shqipe me Alfabetin Arab", a.e., sy. 2 (1955), s. 148-155; a.mlf., "Letërsia Fetare e Bektashive", a.e., sy. 3 (1955), s. 131-141; Hasan Kaleşi, "Albanska Aljamiado Književnost", *POF*, XVI-XVII (1970), s. 60-61; Muhamed Piraku, "Gjurmë të Veprimtarisë Letrare Shqipe me Alfabet Arab", *Dituria*, sy. 1-2, Prishtinë 1972, s. 77-127; Elez Ismaili, "Elementi Fetar Islam në Letërsinë Shqiptare", *Hëna e Re*, VII/53 (1993), s. 17.

MUHAMMED ARUÇI

KÜÇÜM HAN

(ö. 1006/1598'den sonra)

Batı Sibirya hanı
(1563-1581).

Hayatının ilk yılları hakkında bilgi yoktur. Ebûlgazi Bahadır Han eserinde onu Murtaza Han oğlu olarak tanımlayıp Cuci Han'ın oğlu Şeyban vasıtasıyla soyunu Cengiz Han'a bağlar (*Şecere-i Türk*, I, 177). Rus kaynaklarında ise Kazak kökenli olduğu belirtilir. Küçüm Han'ın hangi şartlarda Sibir Hanlığı'nın başına geçtiği açık değildir. Merkezi Tura (bugün Tümen) şehri olan Sibir Hanlığı'nın başında bulunan Yâdigâr Han'ın 1552 yılında Kazan'ı alan Ruslar'a elçiler göndererek vergi vermeyi ve Moskova'nın hâkimiyetini kabul etmeyi önermesi üzerine 1563'te Küçüm Han'ın, halkın desteğiyle İrtiş nehri üzerindeki İsker şehrinin ve Batı Sibir Hanlığı'nın idaresini eline geçirdiği kaydedilir. Sibir yurdunda huzuru sağlayan Küçüm Han, İrtiş ve Tobol bölgesindeki Tatarlar'la Baraba çölündeki Tatarlar'ı hâkimiyeti altına aldı, fakat kısa sürede dengeler yeniden hanlık aleyhine değişmeye başladı. 1569 yılında Ruslar'ın baskıları karşısında 1572'de onlara vergi ödemeyi kabul eden Küçüm Han ertesi yıl Çarlık elçisini öldürttü ve en güvendiği adamı olan Muhammed Kul'u Perm üzerine gönderdi. Böylece Rusya ile Sibir Hanlığı arasındaki ilişkiler kesildi. Rus çarı Sibir'in

Moskova'ya uzaklığı dolayısıyla Küçüm'ün üzerine gidemedi. Böylece Küçüm Han Sibirya'da yeniden hâkimiyetini sağlamış oldu. Bu husus hanlığa verilen Küçüm Sibiryası, Sibirya Yurtası, İrtiş Hükümdarlığı, Sibirya Hanlığı gibi Rus isimlerinden de anlaşılmaktadır. Küçüm Han'ın ülkesinin temelini Kazak halkının oluşmasında önemli rol oynayan Kıpçak, Argın, Jalayır (Celâyir), Kerey, Nayman, Tabın, Kanglı, Karluk ve diğer kabileler teşkil ediyordu. Böylece onun ülkesinin, çok eskiden beri Kazak halkının ataları olan ve Türkçe konuşan Kıpçak kabileleri tarafından iskân edildiği anlaşılmaktadır. Ruslar Türkçe konuşan bu kabilelere Tatar adını vermişlerdi.

Küçüm'ün hanlığı, başşehri bugünkü Tobolsk yakınlarındaki İsker şehri olan Batı Sibirya ve Kuzey Kazakistan topraklarını içine alıyordu. Küçüm ülkesini bir yandan imar ederken bir yandan da burada yaşayan, çoğunluğunu Türkler'in teşkil ettiği çeşitli halkların dinî inancı olan Şamanizm ve Mecûsîlik yerine İslâmiyet'in yayılmasına çalıştı. Bu konuda babası aracılığı ile kardeşi Ahmed Giray'ın ya da zamanın Buhara Hanı Abdullah'ın kendisine yardımcı olduğu rivayet edilir. Küçüm Han bu hususta Kazan'dan pek çok din âlimi getirtti. Aynı zamanda komşuları ile ticarî ilişkilerini geliştirdi.

Ancak Küçüm Han'ın bu yükselişi, Rus idaresinin sıkı tedbirlerinden kaçan Rus Kazakları'nın reisi Yermak'ın saldırıları ile sona erdi. Temmuz 1581'de Babahasan köyü yakınında cereyan eden ve beş gün süren çarpışmada Küçüm'ün kuvvetleri tüfekle donatılmış olan Ruslar'a karşı koyamadı. Ardından Yermak hanlıkta çeşitli işgallere girişti. İlk olarak Karaça Kül gölünün yakınındaki Karaça şehrini aldı. 14 Eylül 1581'de küçük bir şehir olan Atık'ı istilâ etti. Bunun üzerine Tobol deltasından 2 km. yukarıda, İrtiş nehrinin doğu kıyısındaki Çuaş burnunda iki taraf arasında çatışma meydana geldi. İlk çarpışmada taraflar birbirine üstünlük sağlayamadılar da 23 Ekim'de Çuaş Burnu'nda yapılan ikinci savaşta Küçüm'ün kuvvetleri bozguna uğradı ve dağıldı. Küçüm Han 25 Ekim gecesi ailesiyle birlikte İsker'den ayrıldı. Yermak ertesi gün İsker şehrine girdi.

Yermak, 22 Aralık 1581'de Moskova'ya bir heyet göndererek çardan Sibirya'yı yönetecek bir kişinin gönderilmesini istedi. Bu isteğiyle Sibirya'yı Rusya'ya bağlamayı düşünüyordu. Böylece Moskova'ya kendini affettirmeyi de planlamıştı. Nitekim Çar İvan, Yermak'a 10 Mayıs 1583'te vali düzeyinde yönetici ve silâhlı güç gönder-

di. İsker'den geri çekilmiş olan Küçüm Han ise Sibir'de yeniden hâkimiyet kurmak için çalıştı. Ağustos 1584'te Yermak ve adamlarını bir baskın sonunda öldürerek bu hedefine yaklaştı. Gelişmelerden korkan Rus valisi de İsker'den çekildi. Bunun üzerine Küçüm Han eski rakibi olan Sayedek ile mücadeleye başladı.

Sibirya'da olup bitenlerden haberi olmayan Rus Çarı Fedor 1585'te buraya yeni bir vali gönderdi. Ancak yeni vali de Sibirya'ya hükmedemeyeceğini anlayınca selefti gibi Rusya'ya geri döndü. Çarlık ondan aldığı bilgi üzerine 1586 yılının başlarında Sibirya'ya sefer düzenledi. Rus askerleri, 29 Temmuz 1586'da Tara'ya yakın bir yerde eskiden Tatarlar'ın Çinki adını verdikleri şehrin yakınına yerleşti. Ruslar bölgede kalıcı olmak için Tümen ve Tobolsk şehirlerini kurdular. Ruslar'ın bölgeye yerleşmesini kolaylaştıran olay ise Küçüm Han ile Sayedek'in çatışması idi.

Ruslar 8 Temmuz 1591'de Küçüm Han'ın üzerine yürüdüler. 1 Ağustos'ta başlayan ve çok kısa süren çatışma sonunda Küçüm'ün askerlerinin birçoğu öldü, bir kısmı da esir alındı. Esirler arasında Küçüm'ün Ebülhayr adındaki bir oğlu ile iki hanımı da vardı. Öte yandan Ruslar 1592'de Pilim, Berezov ve Surgut gibi yeni şehirlerin inşasına başladılar. Bu durum, bölgede Küçüm'e karşı Ruslar'ın stratejik konumlarını güçlendirmesi anlamına geliyordu. Ancak Küçüm Han başşehrini kaybetmiş olsa da kendini yenilmiş olarak görmüyordu. Fırsat buldukça Ruslar'a saldırı düzenliyor, onları korkutuyordu. Nitekim Ruslar Sibirya'da güvenliği sağlamak için büyük işgal faaliyetine giriştiler. İlk olarak İrtiş'in yukarısında, yani Küçüm'e daha yakın bir yerde Tara şehrini kurdular. Ardından 17 Mart 1595'te Baraba çölüne asker göndererek Küçüm'e tâbi o bölgedeki toprakları da işgal ettiler. Fakat Küçüm Han ele geçmedikçe bölgedeki hâkimiyetlerini perçinleyemeyeceklerini düşünüyorlardı. 4 Ağustos 1598'de Tara'dan başlayan askerî bir harekâtla Küçüm bugünkü Novosibirsk yakınlarında kuşatıldı. 20 Ağustos'ta çar birliklerine karşı giriştiği bu son savaşta da mağlûp olan Küçüm, oğlu Gali ve birkaç taraftarıyla kaçmayı başardı. Ancak kendisine bağlı olanların birçoğu öldü, geri kalanları esir alındı. Ölenler arasında Kanay adındaki oğlu ile iki torunu da vardı. Küçüm'ün aile fertleri dışındaki esirlerin bir kısmı kurşuna dizildi, kalanları da asıldı. Esir alınan Küçüm Han'ın ailesi Moskova'ya gönderildi.

Bu çarpışmadan sonra kaynaklarda Küçüm Han'la ilgili herhangi bir bilgi yer almaz. Kesin bir tarih verilme de sınırlı bilgiler, Küçüm'ün Nogaylar'ın yanına gittiği ve kısa bir zaman sonra da Nogaylar tarafından öldürüldüğü yönündedir. Ebül-gazi Bahadır Han, onun kırk yıl padişahlık yapıp Rus istilâsının ardından Mangıt halkının yanına kaçtığını ve orada öldüğünü yazar. 990 (1582) yılında eserini kaleme alan defterdar Seyfi Çelebi, Küçüm Han'dan bahsederken Kazak taifesinden Tura vilâyetinin padişahı olduğunu, Cengiz Han neslinden geldiğini, müslüman olup Hanefî mezhebine mensup bulunduğunu belirtir (*L'ouvrage de Seyfi Çelebi*, s. 89). Bu durum, Küçüm Han'ın faaliyetlerinden Osmanlı sarayının da haberdar olduğunu göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebül'-Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Türk* (nşr. Le Baron Desmaisons), Petersburg 1871, I, 177; A. İ. Levşin, *Opisaniye Kirgiz-Kaysakskih ili Kirgiz-Kazaçih Ord i Stepey*, Petersburg 1832, II, 48-49; Ç. Ç. Valihanov, *Sabraniye Saçineniy u Piyati Tomah*, Alma Ata 1961, I, 121, 138, 559; *L'ouvrage de Seyfi Çelebi, historien ottoman du XVIe siècle* (ed. J. Matuz), Paris 1968, s. 89; V. Y. Basın, *Rossiya i Kazahskiye Hanstva v XVI-XVIII. vv.*, Alma Ata 1971, s. 82-96; Akdes Nimet Kurat, "Sibir (Sibirya) Hanlığı", *TDEK*, s. 957-963; Mehmet Saray, "Sibir Hanlığı (1480-1598)", *Tarihte Türk Devletleri*, Ankara 1987, II, 589-590; Hadi Atlasi, *Seber Tarihi*, Kazan 1993, s. 62-136; M. J. Abdirov, *İstoriya Kazaçestva Kazahstana, v İstoçnikah i Materialah Sbornik*, Almatı 1997, I, 151, 163, 359; İ. G. Andreyev, *Opisaniye Sredniye Ordı Kirgiz-Kaysakov*, Almatı 1998, s. 236; Orhan Doğan, *Ebu'l-Hayır Han Dönemi Kazak-Rus Münasebetleri: 1718-1748* (doktora tezi, 2001), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 59-61; BSE, XXIV, 154-155; Reşid Rahmeti Arat, "Küçüm Han", *İA*, VI, 1071-1074; W. Barthold, "Kuçum Khân", *EI²* (İng.), V, 314.

ORHAN DOĞAN

KÜFRÂN-ı Nİ'MET

(bk. NANKÖRLÜK).

KÜFÜR

(الكفر)

Din adına tebliğ ettiği konularda peygamberi tasdik etmemek, onaylamamak anlamında bir terim.

Sözlükte "örtmek, gizlemek; nankörlük etmek" gibi mânalara gelen küfr (kefr, küfür, küfrân), terim olarak genellikle "Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberi tasdik etmemek, ona